

TAKKETALE

Af Pia Fris Laneth

I 1969 rejste amerikanerne ud i rummet for at plante Stars and Stripes på månen. Neil Armstrong satte foden på det ukendte land med ordene: et lille skridt for mig, men et stort skridt for menneskeheden. Jeg var 12, så det på sort-hvidt fjernsyn, og det var et eventyr helt i forlængelse af mine yndlingsbøger: Ivanhoe, De Tre Musketerer og En verdensomsejling under havet. Næste tur til månen fulgte jeg med samme spændte interesse, og dagen efter forførte jeg og nogle kammerater geografilæreren til at tale om månerejser i stedet for at høre os i lektierne. Med en tolvårigs undren spurgte jeg ham: „Hvorfor er der ingen kvindelige astronauter?“ Så lagde han cerutten i tavlens kridtrende, rømmede sig og sagde med alvor i stemmen: „Det er, fordi kvinder har menstruation.“

Jeg kan stadig mærke skammen stige op i kroppen. Med en enkelt sætning satte han, min beundrede lærer, mig uden for den store spændende verden sammen med alle de andre piger, vores mødre, tanter og lærerinder. Jeg hævnedede mig ved at glemme hans navn, men har ofte sendt ham en knytnæve i tankerne – som da jeg løb et maraton i 1986 med menstruation. Senere har jeg brugt ham som argument ved redaktionsbordet på dagbladet Information, når en kollega hævder, at verden ikke bliver bedre, fordi der er kommet en kvindelig nationalbankdirektør, minister eller kvinder på andre magtfulde poster i samfundet. „De fører jo samme politik som mænd,“ lyder argumentet.

Ja vist. Men derfor er verden nu alligevel blevet bedre for tolvårs piger, som i dag har udkig til voksne kvinder, der har rokket alvorligt ved antagelserne om, hvilke grænser biologien sætter for kvinders livsudfoldelse.

**

Lillys danmarkshistorie er en fortælling om, hvordan forestillingerne om kvinders og mænds biologiske natur har ændret sig i de seneste halvandet hundrede år. Altså siden den gang Danmark var et kristent, udemokratisk uland, hvor kvinder var underlagt mænd hele livet: først faderen, derefter husbond og siden deres ægtemand.

Frøet til Lillys danmarkshistorie blev sået, da min morfars lillebror, Jens Peter, i 1997 inviterede sig selv til jul og sad for bordenden i den brogede flok af enker, enlige kvinder og enlige mødre, som den københavnske del af min familie udgjorde på det tidspunkt.

Jens Peter var den sidste overlevende fra mine bedsteforældres generation og en grube af historier fra gamle dage. Ikke de gode, vel at mærke, men de gamle dage, hvor børn på landet blev sendt ud og tjene, så snart de kunne gøre nytte. Han var den yngste af min oldemor Karen Maries elleve børn, født på et husmandssted i 1912 i udkanten af Vorbasse (der ligger lidt syd for LEGO-land) ude på de sandede vestjyske jorde, der ikke kunne brødføde en familie.

„Hvordan kan det være, at sådan en køn pige som dig ikke er gift?“ forhørte Jens Peter os efter tur – upåvirket af vores modne kvindealder mellem tredive og halvtreds. Efter nogen tid gik det op for mig, hvad han egentlig spurgte om: Var vi i stand til klare os selv og børnene, når vi ikke havde en mand til at forsørge os? Velfærdssamfundet havde aldrig fået jaget det levede livs fattigdom ud af Jens Peters rygrad.

Uden at have andet at øse af end gode råd repræsenterede den 85-årige mand et smuldret patriarkats smukke sider: Omsorgen over for kvinder og børn, der jo i det system er helt afhængige af mænds pligt- og ansvarsfølelse. Men kvindeflokken omkring bordet forsørgede sig selv – og i trange tider har staten gjort det. I den forstand er mænd blevet overflødige i løbet af Jens Peters levetid.

For den anden ende af julebordet sad min mor, Lilly. Som syttenårig kom hun 'i ulykke', som det hed, når piger blev gravide uden at være gift. Mormor Misse tog situationen i stiv arm, men morfar August, han var fandeme gal. Helt tosset blev han den majdag i 1948, da Iris kom til verden. Han gik rundt og hamrede næverne ind i køkkenvæggen i arrigskab, mens Lilly lå og fødte på den anden side af væggen i soveværelset. Måske var det medvirkende til, at hun blev så angst, at lægen bedøvede hende med æter, og hun ikke kunne huske, hvordan hun fik presset Iris ud.

Augusts vrede varede imidlertid kun til næste dag, da han stak en prøvende finger ned i vuggen til Iris. Hun greb om den med sin lille næve og så ham lige i øjnene. Derfra var han som smør i hænderne på tøsen.

Lilly blev boende med Iris hos sine forældre i Hejnsvig. Tre voksne og et spædbarn i to små loftsværelse, opvarmet af komfuret i køkkenet og med lokummet nede ad trappen og omme i gården. For at have til dagen og vejen syede Lilly hjemme for folk, indtil Iris var halvandet år. Det kunne ikke blive ved med at gå. I begyndelsen af 1950 rejste hun til København for at tjene penge, mens Iris – som så mange andre børn af enlige mødre – blev opdraget af sine bedsteforældre.

Ved julebordets langside sad det heldige resultat af ulykken: min storesøster. Hendes og kusinernes sønner rendte rundt i lejligheden som glade beviser på, at skammen ved at være enlig mor er forsvundet.

**

Bogens titel er selvfølgelig en kærlighedserklæring til min mor. Hun tilhørte sidste generation, som blev opdraget med, at kvindens mål og pligt i livet er at holde hjemmet skinnende, ungerne vandkæmmede og manden så tilfreds, at han villigt går på arbejde og henter en løn hjem, der kan forsørge familien.

Da min mor, moster og faster i 1960 var blevet omkring

tredive år og mødre til et par børn, skiftede forestillingen om den perfekte kvinde og det ideelle kvindeliv. Ægteskabet holdt op med at være 'den bedste sociale elevator for kvinden', som sociologiprofessor Svalastoga skrev i 1959. Pludselig skulle gifte kvinder have lønarbejde. Nationaløkonomien krævede det. Kvindernes egen, mandens og børnenes lyst til at få del i velfærdsstigningerne krævede det også. Huset, bilen, charterferien, rødvinen, to frikadeller til hver kartoffel og kondicyklen til at holde velfærdsdellerne i ave lå inden for rækkevidde. Samtidig blev det åbenlyst, at børnenes fremtid lå i en længere uddannelse; de kunne ikke længere forsørge sig selv fra fjortenårsalderen som i tidligere generationer.

I dag er kvinders sociale anseelse hovedsagelig afhængig af deres status på arbejdsmarkedet, uanset om de er gift eller ej.

Forandringerne er vævet sammen med velfærdsstatens udvikling - mange af kvinders opgaver med at tage sig af børn, syge og gamle er blevet overtaget af det offentlige.

Samtidig har forældreskabet ændret sig; bortset fra bilernes omfang er den største ændring i gadebilledet de mange mænd med børn i barnevogne, i bæreseler, på cykler og ved hånden. For ikke mange årtier siden var det noget nær et risikabelt eksperiment at lægge et spædbarn i armene på en mand. Den medicinske og psykologiske videnskab mente ikke, at mænds natur omfattede evnen til omsorg for og indlevelse i spædbørns behov.

Det er sådanne skift i hverdagslivet, Lillys Danmarkshistorie handler om.

**

Ændringerne i forholdet mellem mænd og kvinder er gået hurtigt, ofte hurtigere end følelserne har kunnet følge med til, og med mellemrum bølger længslen efter gamle dages mere skarpt definerede kønsroller. Eksempelvis udgav læge,

psykoterapeut, brevkasseredaktør og foredragsholder Jannie Helle i 1998 bogen *Gør dig fri kvinde*, som solgte godt på budskabet om, at kvindebevægelsen har manipuleret kvinder til aggressivt og dominerende at efterligne mænd og se ned på det feminine: »Feministernes største fjendebillede blev feminiteten, det kvindelige,« skriver Jannie Helle – og understreger, at det har kastet moderne kvinder ud i en identitetskrise, som er ødelæggende for deres selvfølelse og livskvalitet: »Hvis en kvinde har fraspaltet sin kvindelighed, så kæmper hun mod sin egen biologi.«

Variationerne over det tema er talrige, og jeg tror, at populariteten af denne type simple forklaringer på mange kvinders problemer med at forene arbejdsliv og familieliv afspejler, at moderne maskulinitet og feminitet langt fra har bundfældet sig som en kollektiv følelse af 'naturens orden'.

Nostalgien afspejler imidlertid også kvindebevægelsens evige dilemma: Ligesom andre store revolutionerende bevægelser, har dens (hvilket inkluderer min egen) selvforståelse været, at feminismen bevæger samfundet fra undertrykkelse mod frigørelse, fra ufornuft mod fornuft, fra mørke mod lys - kort sagt, at de ændrede kønsroller, og frem for alt kvindernes indtog på arbejdsmarkedet er et ubetinget historisk fremskridt.

Selvforståelsen giver problemer: For hvordan kan det moderne liv med fuldtidsarbejde og børn, karriere og husarbejde, skilsmisser og delebørn med rimelighed kaldes et fremskridt, når det ind i mellem gør så ondt, at mange får lyst til at træde et par skridt tilbage i tidsmaskinen?

Hvis man kaster et blik i statistikkerne er der en påfaldende samtidighed i stigningen af antallet af mennesker, der er ramt af alvorlige stress-sygdomme, antallet af skilsmisser og utilpassede børn – og så det forhold, at danskere gennemsnitligt bruger flere timer dagligt på løn- og husarbejde end for tyve år siden. Tid, der tidligere blev brugt på socialt samvær med familie, venner og naboer.

Sådanne statistikker råber på en kulturkamp, som sætter menneskers hverdagsliv i centrum.

Men det er ikke kulturkampen, der præger dagsordenen. I takt med naturvidenskabernes afdækning af genernes hemmeligheder har biologiske forklaringer på kønsforskelle fået en renæssance. For eksempel bragede følgende nyhed løs i medierne i efteråret 2003: Seksårs piger kan koncentrere sig 22 minutter om en kedelig opgave i skolen, mens seksårs drenge kun kan koncentrere sig i tolv minutter. Siden har forfatteren Ann-Elisabeth Knudsen gang på gang forklaret, at drenge »hjernemodnes« tretten måneder senere end piger. Derfor anbefaler hun skoler at indføre delvis kønsopdelt undervisning, hvor drengene eksempelvis kan stimuleres i intensive indlæringsintervaller på tolv minutter og i pauserne lave kravlebevægelser og lege soldater. Pigerne kan til gengæld få »den opmærksomhed, de higer efter.«

Teorien om kønsbestemt hjernemodning er en tilforladelig forklaring på, at især drenge har svært ved at tilpasse sig skolens disciplin og fylder op i specialklasserne. Den stemmer også godt overens med det faktum, at piger gennemsnitligt får højere karakterer end drenge – både i folkeskolen og i gymnasiet. Samtidig underbygger teorien tilsyneladende den massive kritik af daginstitutionerne og grundskolen for at være blevet 'feminiseret', som har lydt det seneste årti.

Ann-Elisabeth Knudsens bog, Pæne piger og dumme drenge, sælger da også godt, hun er en populær foredragsholder og bruges ofte af journalister som ekspert. Skolefolk lytter til hende, og med henvisning til hjernemodningsteorien har flere folkeskoler iværksat indskolingsprojekter, hvor der eksperimenteres med forskellige indlæringsmetoder over for drenge og piger.

Dette er ikke et indlæg for eller imod kønsopdelt undervisning. Jeg vil blot påpege, at det i et historisk

perspektiv er påfaldende, i hvor høj grad den tankegang, Ann-Elisabeth Knudsens er eksponent for, ligner naturvidenskabens på min oldemødres tid. Dengang forklarede man også psykiske forskelle mellem kønnene med hjerneforskelle. I Salmonsens konversationsleksikon fra 1901 (genoptrykt i 1923) forklarede overlæge Sophus Bang således under overskriften 'kønskarakter' forskellen mellem køn og racer således: "Hjernens vægt er hos manden gennemsnitlig 1.375 g, hos kvinden 1.245 g; på jo lavere et kulturtrin en menneske race står, des mindre forskel er der på mænds og kvinders hjernevægt; ringest skal forskellen være hos negre og australnegre."

Der herskede almindelig videnskabelig enighed om, at kvindens mindre hjernevægt gav hende en svagere vilje og manglende evne til rationel tænkning. Helt i tråd med denne forestilling konkluderede psykologer, læger og skolefolk, at drenge var i stand til at sidde stille og terpe latin, tyske verber og matematik – mens pigers hjerne og psyke blev dømt uegnet til at koncentrere sig om intellektuelt arbejde. De fremmeste gynækologer rådede mødre til at holde piger fra bøgerne, fordi læsning kunne få blodet til at flyde fra underlivet til hjernen og dermed resultere i underudviklede reproduktive organer og sterilitet.

I dag, hundrede år senere, har drenge og piger åbenbart skiftet roller som 'bedst egnede elever' i både folkeskolen og i gymnasiet.

Forklaringen er næppe, at forholdet mellem kønnenes hjernevægt har ændret sig, og næppe heller, at pigers og drenges hjerner i det forløbne århundrede er begyndt at modnes henholdsvis senere og tidligere.

De færreste undrer sig imidlertid over dette historiske paradoks. Og det giver mig en fornemmelse af, at nogle af kønsforskningens mest omvæltende erkendelser fra halvfjerds- og firserne er blevet glemt – eller i hvert fald godt og grundigt gemt.

Jeg vil fortælle om en, som fik livsændrende betydning for mig selv. Da jeg holdt op med at være undertøjsmodel for Ekstra Bladet, Daells Varehus og foldeudpige i europæiske mandeblade, og i stedet blev venstresocialist, rødstrømpe og universitetsstuderende gnavede jeg mig med ungdommelig energi gennem hyldemeter af økonomisk, politisk og psykologisk teori.

Én bog blev særlig betydningsfuld: Sådan blir du pige – om små pigers socialisation fra 1978 skrevet af den italienske psykolog Elana Gianini Belotti, leder af Montessori Centret i Rom. Hun beskrev, hvordan mødre dresserede få dage gamle piger til at opføre sig med kvindelig ynde: Når pigen grådigt kastede sig over brystet eller sutteflasken, holdt moderen pigen for næsen, så hun måtte åbne munden for at få luft og dermed give slip på brystvorten eller sutten. Efter lidt ventetid fik pigen brystet eller flasken igen – og seancen gentog sig, ledsaget af moderens formaninger om at spise pænt.

Pigerne begyndte ret hurtigt at spise ‘pænt’ – og fik selvfølgelig ros og kærtegn for deres opførsel. Nogle få af de grådige drenge blev udsat for samme behandling, men mønstret var klart: De fleste drenge fik lov til at smaske uhæmmet løs, mens pigerne med større strenghed blev opdraget til at spise behersket.

Mødrene prægede også spædbørnenes forhold til deres egen krop forskelligt. Fra første færd blev pigerne opdraget til at have en ‘medfødt’ blufærdighed:

„Hvis der er fremmede til stede, sker det ofte, at moderen dækker en nyfødt pige til, mens hun bliver gjort i stand, mens det meget sjældent gøres ved en dreng. Tværtimod så nyder man hans nøgenhed og kommer med spøgende bemærkninger om hans kønlige attributter: ‘Det er jo en rigtig lille mand’, ‘Det hele sidder, som det skal på ham’, ‘Hvad har du tænkt dig at bruge den lille stump til’.

At små drenge med synligt velbehag begynder at lege med

deres kønsorganer, betragtedes med en vis overbærenhed, mens samme leg i samme alder undertryktes strengt hos piger.

Belottis pointe er, at variationerne inden for henholdsvis kvinders og mænds psyke er meget større end forskellene mellem dem. Men denne mangfoldighed overskygges af den Kvindelighed og Mandlighed, som dannes i hverdagslige relationer og handlinger, der er styret af strenge sociale regler. Regler, vi ikke tænker over, men vanemæssigt efterlever, som om de var udtryk for evigt gyldige sandheder.

Kønsforskningen har leveret langt mere sofistikerede analyser end Belottis – jeg fremhæver hendes bog, fordi den blev mit personlige vækkelsesskrift. Siden den kom inden for min rækkevidde, har jeg næret dyb skepsis over for videnskabsfolk, der tror sig i stand til at afgøre, hvilke psykiske kønsforskelle der er biologiske henholdsvis kulturelle. Jeg mener: Hvis mødre giver drenge- og pigespædbørn forskellig ret til umiddelbar tilfredsstillelse af grundlæggende behov, er det da ikke underligt, at kvinder og mænd udvikler sig forskelligt helt ned i personlighedens dybeste psykiske og seksuelle lag.

**

Det er uhyre sjældent, at man møder et menneske og bliver i tvivl om vedkommende er en mand eller en kvinde. Denne sikkerhed på kønnenes forskellighed afspejles i ordene ukvindeligt og mandhaftigt, umandigt og kvindagtigt - alt, hvad der strider mod forestillingen om det naturlige køn vækker latter, foragt, forargelse, vrede eller rammer ligefrem kvalmepunktet i maven.

Forfølgelser og latterliggørelse af homoseksuelle er det oplagte eksempel. Det samme er klædedragtens tabuer - selv de mest progressive arbejdspladser vånder sig ved tanken om mandlige ansatte i kjole og højhælede sko. Eller kvinder i slips og habitter, der ikke er feminiserede med en taljering, en perlekæde eller et tørklæde til at blødgøre de skarptskårne

linier – hvis tøklædet vel at mærke placeres om halsen, ikke om hovedet.

Begreber, som refererer til maskulinitet og feminitet, indgår i et sprogligt system af forskelle, hvor kønnene repræsenteret polære modsætninger: Natur versus kultur, intuition versus rationalitet, passivitet versus aktivitet, som alle er knyttet til samfundsmæssige magtrelationer.

Jeg kan imidlertid ikke få øje på en eneste karakteregenskab, som er reserveret til det ene køn. Fortidens såkaldte kvindelige omsorgsevne, følsomhed og ømhedstrang er blevet et fremherskende træk hos mænd. Traditionelle maskuline karaktertræk som beslutsomhed, initiativ og pågåenhed udfolder sig hos kvinder.

Derfor nærer jeg stor modvilje mod at sætte kønsbetegnelser på karaktertræk, egenskaber og psykiske tilstande. Alt er menneskeligt, hverken maskulint eller feminint.

Det magiske, fantastiske og i sin essens guddommelige ved kønsforskellene er, at de i forening er livgivende. Denne evne til at skabe liv er kernen i al religiøs undren, forbundet til livets helt store spørgsmål om, hvorfor vi er her på jorden.

At klistre begreber som aktiv versus passiv, logisk versus intuitiv og aggressiv versus omsorgsfuld op på henholdsvis mænd og kvinder er en betontung trivialisering af kønnets mystik, som konserverer magtforhold.

Jo større forskel, der er på maskulinitet og feminitet – desto mindre udfoldelsesrum bliver der for både mænd og kvinder.

**

For nylig fandt jeg ud af, at russerne allerede i sommeren 1963 sendte den første kvindelige astronaut, Valentina Teresjokova, ud i rummet med en Soyuz-raket. Men denne kvindelige pioner havde min geografilærer glemt, da amerikanerne seks år senere satte fodspor på månens overflade. Siden da har kvinder fået adgang til stort set alle traditionelle mandejob –

skraldemænd, jagerpiloter, statsministre, virksomhedsledere for blot at nævne nogle stykker.

Derfor blev jeg dybt forbavset, da Megafon lige efter årtusindeskiftet lavede en undersøgelse, der viste, at forestillinger om, at menstruation bestemmer kvinders psykiske liv stadig vitale. Så mange som 56 procent kvinder og 58 procent mænd mener, at kvinder er følelsesmæssigt ustabile under menstruation. Omvendt mener henholdsvis 44 procent af kvinderne og 42 procent af mændene det modsatte.

Synet på menstruation har stor betydning for holdningen til samfundets kønsarbejdsdeling. Næsten hver femte kvinde i undersøgelsen svarede ja til spørgsmålet, om hvorvidt kvinders biologi forhindrer dem i at udføre visse typer job. Flere mænd, nemlig hver tredje, mente det samme.

Lige under den polerede overflade, hvor ligestilling mellem kønnene er ophævet til en 'dansk værdi' er der altså en meget stor gruppe, som mener, at kvinders menstruationscyklus gør dem mindre psykisk stabile og mindre egnede til visse typer job.

Måske er dette den vigtigste forklaring på, at to tredjedele af danske kvinder mellem atten og fyrre år helst vil være fri for at menstruere. Den smerte, nogle kvinder har et par dage hver måned, kan som regel kureres med en pille eller to. Det kan den udbredte mistro til kvinders evner ikke.

**

Den største erkendelse, jeg har fået gennem arbejdet med Lillys Danmarkshistorie er, at naturen, dvs. kvinders og mænds biologi, altid er blevet brugt konservativt som argument mod kvinders frigørelse og ligestilling mellem kønnene. Det sker stadig, selvom både kvinders og mænds natur – eller rettere ideerne om den – har undergået ufatteligt store forvandlinger siden mine oldemødres tid.

Hvis de havde tænkt og handlet, som jeg, i forhold til mænd, var de blevet dømt promiskuøse. Hvis de havde studeret og arbejdet som jeg, var de blevet betragtet som særlinge. Hvis de

havde insisteret på i perioder at forlade deres familie for at skrive en bog, var de blevet anset for vanvittige – og frem for alt: ukvindelige.

I dag er kønnet i langt mindre grad en spændetrøje end for 150 år siden, men der florerer stadig mange myter om ægte kvindelighed og ægte mandlighed. Jeg håber, at Lillys Danmarkshistorie kan være med til at punktere et par af dem.